

GÖNCZÖL KATALIN*

Megőrizhető-e a skandináv büntetőpolitikai modell?

Ezt az írást Nagy Ferenc 2014-ben megjelent, a kriminálpolitika, különösen a jogállami büntetőpolitika helyzetéről és jövőjéről készült, pesszimista hangvételű tanulmánya inspirálta. Nagy professzor azt írta, hogy napjainkban mindenekelőtt a lakossági biztonsági igények befolyásolják a kriminálpolitikai gondolkodást és ennek következményeként a büntető törvényhozást. „Az elitelt bűnelkövetők intenzív és komoly reszocializálását célzó társadalmi kötelezettség könnyen és gyorsan elfelejtődik. Manapság sokkal inkább dominál az egyoldalú biztonsági szemlélet, amely instrumentális – mechanikai értelemben túlnyomórészt a bezárásra és az izolálásra irányul.”¹ A jelenség társadalmi összefüggéseiről sincs kedvezőbb szakmai véleménye. Szerinte szociális téren Európa országai lefelé igazodnak egymáshoz. Ez annyit jelent, hogy a munkaerőpiac politikai szabályozása még tovább lazul, s a bért munkásélet kockázatai (munkanélküliség, betegség, nyugdíj, elszegényedés) elleni kollektív védelmek ezután is folyamatosan gyengülnek. „Ezért aztán a büntető Európa elkerülhetetlenül felfelé egyenlítődik ki, vagyis a bűn és büntetés területén az egyre szigorúbb politikák és doktrínák válnak mindenütt általánossá.”²

Ebben a mások által is sokat vitatott kérdésben John Pratt brit kriminológus sokkal optimistább álláspontra helyezkedett, legalábbis ami a skandináv államokat illeti. 2006-ban, a helyszínen folytatott kutatás eredményeit összegző tanulmánya igen részletesen bemutatta Svédország, Finnország és Norvégia büntetőpolitikáját.³ Ezt később egy, a szociáldemokrata büntetőpolitikai modellt átfogóan értékelő, Anna Erikssonnal írt tanulmány követte.⁴

Pratt különösen arra kereste a választ, hogy a skandináv országok 1930-as évektől többször megreformált, ma is működő jóléti politikai és társadalmi rendszere mennyi-

* professor emerita, Eötvös Lóránd Tudományegyetem

¹ NAGY FERENC: *Új tendenciák a büntetőjogban*. In: Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerecsi Klára – Lévay Miklós – Podoletz Léna (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz*. Budapest, 2014, 368. p.

² NAGY 2014, 369. p.

³ PRATT, JOHN: *Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess. Part I, The Nature and Roots of Scandinavian Exceptionalism*. British Journal of Criminology 2008 48 (2), 119–137. pp., Part II: *Does Scandinavian Exceptionalism Have a Future?* British Journal of Criminology 2008 48 (3), 275. p.

⁴ PRATT, JOHN – ERIKSSON, ANNA: *Policy and the Social Democratic Image of Society*. In: CARRINGTON, K. et al. (szerk.): *Crime, Justice and Social Democracy*. London, 2013, 51–69. pp.

ben járult hozzá a 100.000 lakosra jutó alacsony börtönnépesség alakulásához. A brit kriminológus mindhárom ország történeti múltjában elemezte az állampolgári egyenlőségeszmény érvényesülését, az 1960-as évek skandináv jóléti társadalmi rendszerének sajátosságait és az ebben az etnikailag viszonylag homogén kultúrában működő humánus, de kisebb visszaélésektől sem mentes kezelési (treatment) büntetőpolitikai modellt.⁵ Az 1960-as évek végéig a börtönnépesség aránya – éppen a kezelési modell érvényesülése miatt – követte a hasonló népességű országokban tapasztalható növekedést. Ezt követően azonban a három ország közösen fogott hozzá azokhoz a büntetőpolitikai és kriminálpolitikai reformokhoz, amelyeknek célja éppen a börtönnépesség csökkentése volt. Az eddig eltelt időszakot az államilag ellenőrzött piac, a magas adókból fedezett, szolidaritáson alapuló és a társadalom teljes szövetrendszerében érvényesülő szociális gondokoskodás jellemezte. Ebben a közegben a büntetőpolitikát erős szakmai befolyás és bürokratikus működés vezérelte. A lakosság főleg állami tulajdonban lévő, szenciációktól mentes médiából tájékozódott a szakszerűen megvalósított, a szintén állami forrásból működtetett jóléti intézmények teljesítményeiről.

A bűnözés más jóléti államokhoz hasonlóan 1950 és 1990 között a skandináv országokban is emelkedett, majd más, nagy hagyományokkal rendelkező országokéhoz képest igen alacsony szinten stabilizálódott. Az 1990-es évek vége óta azonban a börtönnépesség, ha nem is számottevően, de ismét emelkedett. 1998-2007 között Finnországban 100.000 lakosra számítva 50-ről 68-ra, Norvégiában 57-ről 66-ra, Svédországban 60-ról 82-re.⁶ (Svédországban a büntetés célja az 1993-as kormányváltást követően már valamelyest és átmenetileg távolodott az eredeti jóléti koncepciótól, a börtönnépesség növekedése miatt pedig olyan börtönépítési kormányprogramot dolgoztak ki, amely 2010-re közel négyezerrel növelte a befogadóképességet.) Mindhárom országban emelkedett a ténylegesen börtönben töltött idő is (1994-ben átlagosan 140, 2006-ban 167 nap). Kis mértékben az is hozzájárult a növekedéshez, hogy a feltételes szabadlábra helyezés a büntetés feléről kétharmadára csökkent. Az 1970-es évek eleje óta a börtönnépesség összetétele is átalakult. Addig az elítéltek több mint fele lopás, rablás és ittas vezetés miatt töltötte végrehajtandó szabadságvesztését, ezen belül az erőszakos elkövetők aránya 10 százalék volt. 2005-ben ez utóbbi 23 százalékra, a kábítószeres elítéltek aránya pedig 2-ről 31 százalékra emelkedett.⁷

Felmerül a kérdés, hogy a büntetés érzékelhető szigorodásával veszélybe került-e – a globalizációs ártalmaktól egyébként védettebb – skandináv büntetőpolitika? Beszélhetünk-e ebben a régióban is a biztonság eróziójáról, az egalitarianizmus, a homogenitás és a szolidaritás felbomló folyamatáról? A kormányba vetett bizalomnak, a szakértelem tekintélyének csökkenéséről, a média attitűdjének átalakulásáról, a sértetti érdekek, érzelmek erőteljesebb érvényesüléséről?⁸ Pratt mind a három országban megpróbálta feltárni a jóléti koncepciót veszélyeztető gazdasági hatásokat, az ezt kísérő társadalmi jelenségeket és a politikai gya-

⁵ Kezelés címén néhány esetben például elektrosokkot is alkalmaztak a börtönökben. PRATT 2008, 130. p.

⁶ A börtönnépesség 1992–2010 között még mindig viszonylag alacsony arányról indulva Norvégiában és Svédországban 23-ról 24 százalékra emelkedett, Finnországban 16 százalékkal csökkent. Ezzel szemben ugyanebben az időszakban Angliában 73 százalékkal, Új Zélandban 67 százalékkal emelkedett. PRATT – ERIKSSON 2013.

⁷ PRATT 2008, 275. p.

⁸ PRATT 2008, 277. p.

korlatot. Elemzésében a jóléti társadalom- és büntetőpolitikát veszélyeztető tényezők közül a szociális biztonság és az esélyegyenlőség (egalitarianizmus) csökkenésére, valamint a társadalmi homogenitás és szolidaritás viszonylag kedvezőtlen alakulására hívta fel a figyelmet. A jóléti koncepció fenntarthatósága, az ennek megfelelő büntetőpolitikai értékek megőrzése szempontjából a szerző a három vizsgált ország közül Svédország helyzetét ítélte a legkritikusabbnak.⁹

Svédországban az 1980-as évek elejétől kezdve – a jóléti koncepció 1970-es években történt megkérdőjelezése, a gazdasági recesszió és az adócsökkentési kényszer miatt – megkurtították a jóléti kiadásokat, a szolgáltatások körében növekedett a privátszféra tulajdoni hányada és a közszolgáltatásban radikálisan csökkent a foglalkoztatottak száma. A munkanélküliek aránya elérte az 1930-as éveket, 10 százalékra növekedett. Ennek ellenére az általános szociális biztonság nem került veszélybe, legfeljebb egyes körökben, például az iskolaelhagyók és a migránsok csoportjában, csökkent. Még a 2008-as gazdasági (vagy inkább bankbefektetési) válság – amely a vizsgált országok közül leginkább Svédországot rázta meg – sem veszélyeztette az általános szociális biztonságot, köszönhetően az állami kiadások nagy szakértelemmel végrehajtott csökkentésének. Pedig időközben a svéd szociáldemokrácia jóléti értékeihez képest valamelyest növekedtek, de inkább konzerválódtak a vagyoni különbségek. Minden társadalmi rétegben felértékelődött a globális fogyasztói értékrendre általában jellemző individualizmus, a korábban jellemző kollektívizmus és az általánosan érvényes szolidaritás mellett már megjelent az egyéni érdekérvényesítés és növekedett a személyes felelősség jelentősége. Itt azonban nem jelent meg az angolszász országokban akkortájt uralkodó diskurzus a leghátrányosabb helyzetű rétegek jóléti függőségéről és felelőtlenségéről, és ennek alapján a büntetendő cselekmények és büntethető személyek körének kiterjesztéséről.

A jóléti politika kockázati tényezői közül a szerző Svédországban és Norvégiában a nemzetközi migráció okozta integrációs konfliktusokat emelte ki. Az ezredfordulón Svédországban a bevándorlók 30-40 százaléka volt munkanélküli, közöttük sokan második generációs bevándorlók. Ebben az időben a börtönnépességnek már 26 százaléka volt külföldi állampolgár. Pratt szerint a vizsgált időszakban Svédország bevándorlási politikája volt az egyik legliberálisabb, itt volt a legkönnyebb állampolgárságot is megszerezni. Ennek következményeként a főleg a nagyvárosok köré koncentrálódott migráns népesség gyakran került kulturális, adott esetben bűncselekménybe torkoló konfliktusba. Ez növelte a kormány politikájával való elégedetlenséget, csökkentette az idegenekkel, a „mással” szembeni toleranciát, és kedvezett populizmus mára már számottevő megjelenésének.¹⁰

Norvégiában ugyanekkor a munkanélküli migránsok aránya csak 10 százalék volt, a börtönnépességnek pedig 17 százaléka volt bevándorló. 2005 és 2006 között azonban 30 százalékkal nőtt a bevándorlók aránya. Ez a jelenség a svéd reakcióhoz hasonlóan növelte az „idegenek” iránti intoleranciát, különösen Oslo környékén, ahol különösen nagy számban éltek bevándorlók. Ebben a viszonylag sűrűn lakott övezetben egyre erősödtek a szigorúbb migrációs politikát követelő politikai fellépések.¹¹ Az említett két országban megjelenő reakciók hasonlósága azért érdemel különös figyelmet, mert az

⁹ PRATT 2008, 277. p.

¹⁰ PRATT 2008, 279. p.

¹¹ PRATT 2008, 284. p.

olajforrások felfedezése és racionális kiaknázása következményeként az ezredfordulóra Norvégia a kontinens egyik leggazdagabb államává vált. A magasán az európai átlag feletti norvég GDP máig a jóléti kiadások bőséges forrása, az országban folyamatosan emelkedik a jóléti index szintje és növekszik a felfelé történő mobilitás. A társadalom korábbi szociális homogenitása, ha nem is jelentős mértékben, de átalakulóban van, az általános szociális biztonság megőrzése mellett növekszik a vagyoni különbség. A norvég fiatalok morális felfogása is sokat változott. Mára ők is részesei akarnak lenni a globálisan terjedő fogyasztói szokásoknak, közöttük is növekszik az individualista szemlélet, valamint az egyéni érdekérvényesítésre való törekvés, amelynek eredményeként körükben is csökken a szolidaritás. A biztonságot veszélyeztető tényezők között szerepet játszik az orosz és a balkáni maffia megjelenése, és érezhetően nőtt a nemzetközi drokkereskedelem is. Amint az tehát mostanában Norvégiában megfigyelhető, a globalizáció körülményei között egy igen gazdag országban is növekszenek a fogyasztói szokásokban megjelenő társadalmi különbségek és a szociális egyenlőtlenségek, csökken a szolidaritás, a biztonságérzet, növekszik az idegenellenesség.¹²

Svédország és Finnország is csatlakozott az Európai Unióhoz. Pratt arra hivatkozik, hogy az unióban végbemenő strukturális asszimilációs folyamatban az országok gazdasági és politikai érvényesülésében az alacsony inflációnak és a pénzügyi megbízhatóságnak nagyobb jelentősége van, mint a skandináv országokban alapvető értéknek számító teljes foglalkoztatottságnak vagy a nagyobb esélyegyenlőségnek. Ez az erős uniós ellenhatás sem rövid, sem hosszú távon nem kedvez a skandináv jóléti politikának és olyan értékek megőrzésének, mint a szolidaritás vagy a tolerancia.¹³

Finnországban azonban az integráció következményei nem ingatták meg a korábban megkötött szociáldemokrata konszenzust. A kormányzatba vetett bizalom például 2004-ben 67 százalékos volt, az egyik legmagasabb Európában.¹⁴ Pratt megítélése szerint Finnország még a jóléti elemeket megőrző másik két skandináv állammal összehasonlítva is valódi kivétel, mert a központi állami irányítás, valamint a szakértelem szerepe változatlan maradt, és a közéletben a populisták sem játszottak komolyabb szerepet.¹⁵ Jellemző a finn politikai bátorságra az, ahogyan az állampolgári jogon járó alapjövedelmet, bár kísérleti módon, de bevezették. Először csak kétezzer, 25-58 éves munkanélküli számára biztosítottak havi 560 eurós garantált jövedelmet, amit az érintettek akkor is megkapnak, ha időként alkalmi munkát vállálnak. A kísérlet első két éves tapasztalatai igen kedvezőek voltak. Az alapjövedelem nemcsak az érintettek biztonságérzetére és mentális egészségére volt jó hatással, hanem a teljes népesség körében is növelte a szolidaritást, és jelentős mértékben csökkentette a „szegénység bürokrácia” költségeit. Komoly esély van arra, hogy a rendszert 2018-ban – további hatékonysági vizsgálatok és közgazdasági elemzések után – kiterjesszék valamennyi érintettre.¹⁶ Igaz, amíg a jelentős nemzetközi migráció Svédországban társadalmi és politikai gondok forrása,

¹² PRATT 2008, 281. p.

¹³ PRATT 2008, 280. p. Idézi GOULD, A., *The Erosion of Welfare State: Swedish Social Policy*, Journal of European Social Policy 1999/9. 165–174. pp.

¹⁴ PRATT 2008, 280. p.

¹⁵ PRATT 2008, 288. p.

¹⁶ <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/finland-universal-basic-income-trial-pilot-scheme-unemployed-stress-levels-reduced-a7724081.html>.

addig a külföldi bevándorlók aránya a három állam közül Finnországban volt a legalacsonyabb, mindössze két százalék körüli, és a börtönnépességnek is csak 8,6 százaléka volt külföldi állampolgár. Nagy vállalkozó kedvről tesz tanúbizonyságot az, hogy a 2006-ban hatályba lépett törvény alapján egy újabb kriminálpolitikai reformot hajtottak végre, amelynek eredményeként egy év alatt 3888-ról 3600-ra csökkent a börtönnépesség. Az új törvény előírása szerint az elítéltek egyes csoportjai számára kiterjesztették a börtönből történő feltételes szabadlábra helyezés lehetőségét, továbbá megszüntették a pénzbüntetés megfizetésének elmulasztása miatt kiszabható szabadságvesztést.¹⁷

Pratt végül is esélyt ad a skandináv jóléti modell túlélésének, hiszen a skandináv országokat továbbra is a koalíciós kormányzásra való hajlandóság, a kompromisszumkészség, a hagyományosan erős liberális establishment jóléti elkötelezettsége jellemzi.¹⁸ A bő anyagi forrásokból gazdálkodó szociálpolitika pedig akadályozza a szociális kirekesztettséget. Mindez kedvezően hat a kriminálpolitikára is, amely a jóléti állam alapfilozófiájához hasonlóan humanitárius, befogadó, racionális és az egyenlőség eszményén alapszik. Mindezek a tényezők együttesen a hagyományos európai demokráciákhoz képest is igen alacsonyan tartják a börtönnépességet.¹⁹

Pratt azt akarta bemutatni, hogy a mindenkori, így az inkluzív kriminálpolitika is csak a történelmi hagyományokon alapuló gazdasági, társadalmi, politikai beágyazottságban értelmezhető és értékelhető. A szerző azt is leszögezi, hogy a skandináv büntetőpolitikai modell nem szolgálhat – legalábbis nem automatikusan – átvehető mintául egyetlen ország számára sem. Egy ilyen alapos elemzés tanulmányozása azonban alkalom lehet olyan korrekciók végrehajtására, amelyek csökkenthetik a kirekesztő büntetőpolitika büntetőpopulizmust is eredményező hatásait és racionalizálhatják a kriminálpolitikát.²⁰ Ezt utóbbira jó példa a 2006-ban elkezdett norvég alkohol- és drogkezelési kormányprogram. A norvég kormány a kétezres évek elején ugyanis azt észlelte, hogy az erőszakos bűncselekmények 60 százaléka alkohol- vagy drogbefolyásolt állapotára vezethető vissza. Programjában továbbra is kitartott a korlátozó alkohol- és kábítószer-politika mellett, egyidejűleg azonban megemelte a pszichiátriai kezelés színvonalát is, jóllehet ez az egészségügyi költségek jelentős emelkedésével járt. Az idézett szerzőkkel együtt magam is jellemző körülménynek tartom azt, hogy *ha a skandináv országokban felmerül valamilyen jelentősebb zavart okozó társadalmi probléma, akkor a diskurzus nem a jóléti berendez-*

¹⁷ PRATT 2008, 288. p.

¹⁸ 1979 óta Svédországban a konzervatívok egyetértésben győzedelmeskedtek a középpártokkal tíz választás közül négyben, Norvégiában tizenegy választásból ötben, Finnországban hét választás közül kettőben. ERIKSSON 2013.

¹⁹ PRATT 2008, 288. p. Idézi LAPPI-SEPPÄLÄ, T.: *Trust, Welfare and Political Economy*. Crime and Justice: An Annual Review of Research 2008. 35. p.

²⁰ Büntetőpopulizmusról akkor beszélhetünk, ha az uralkodó politikai elit a közvélemény nyomására hivatkozva a bonyolult társadalmi jelenségekre – különösen a bűnözésre és más ön- és közveszélyes deviáns magatartásokra – folyamatosan leegyszerűsítő, látványos és gyors sikereket ígérő módon reagál. A súlyos társadalmi konfliktusok enyhítésének érdemi kezelése helyett az elit gyakran nyúl a társadalmi kontroll kiterjesztéséhez, a korábbinál indokolatlanul szigorúbb büntetések alkalmazásához, és az „eltévelyedettek” megregulázását tarja egyedül hatékony politikai megoldásnak. Lásd GÖNCZÖL KATALIN: *A punitív kriminálpolitika és a büntetőpopulizmus egymást fedő fogalmak?* Jogtudományi Közlöny 2014/11, 538–544. pp.

*kedés gyengeségéről folyik, hanem arról, hogy milyen jóléti elemekkel lehet megerősíteni a káros, veszélyes jelenségek megelőzésére szolgáló intézményeket.*²¹

A skandináv modell alapos elemzése talán soha nem volt annyira időszerű, mint mostanában, hiszen más fejlett demokráciákban inkább a börtöncentrikus, exkluzív, populizmusra hajlamos kriminálpolitika erős befolyásának lehetünk tanúi. *Lappi-Seppälä* szerint az 1990-es évek óta az Egyesült Államokban uralkodóvá vált a bűnözés ellen alkalmazott „harc modell”, amely áttekintette szinte az egész angolszász kriminálpolitikára (Anglia, Új-Zéland, Ausztrália), és jelentős a befolyása más, nagy hagyományokkal rendelkező fejlett demokráciák gyakorlatára is. Az elmúlt két évtizedben például Hollandiában a 100.000 lakosra jutó börtönnépesség hatszorosára (20-ról 130-ra) emelkedett, Spanyolországban pedig megháromszorozódott (40-ről 140-re).²² Kérdés, hogy ezekben az országokban éppen úgy háborút hirdettek a bűnözés ellen, mint Amerikában? A negatív következményű, káros társadalmi jelenségek elleni harcmódor nagyon is szervesen illeszkedik az amerikai hagyományokhoz. Gondoljunk a korábban alkalmazott alkoholtilalomra vagy a 60-as évek végétől máig tartó drog elleni háborúra. Ebbe a sorba illeszkedik az 1990-es években meghirdetett bűnözés elleni háború is. Szerintem azonban nem minden ország kirekesztő jellegű kriminálpolitikai megnyilvánulása jellemezhető az amerikai harcmódorral, a börtönnépesség növekedése inkább a társadalompolitikáról leválasztott és a nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika eredménye.²³

Ezzel szemben a skandináv országokban a büntetőpolitikát máig megtartották a társadalompolitika keretei között. A bűnözés elleni „harc eszközök” helyett olyan átfogóbb programot követtek, amely szerint a kriminálpolitika továbbra is a társadalompolitika részeként működik. A skandináv kriminálpolitika célja a bűnözés és a bűnözéskontroll okozta káros hatások és költségek csökkentése, az okozott károknak és sérelmeknek az elkövető, a társadalom és a sértett között történt, méltányos módon megvalósított megosztása. Ennek a célnak az elérését folyamatos érdemi elemzés és költséghatékony-sági vizsgálat kíséri. A társadalmi bűnmegelőzés jelentősége is megnövekedett. A társadalompolitika olyan integrált részévé vált, amely magában foglalja a szituációs bűnmegelőzést is. A kikristályozódott koncepció szerint „a legkedvezőbb társadalmi fejlődést biztosító politika a legjobb kriminálpolitika.” A büntetés céljának ilyen módon történő definiálása az 1920-1930-as évekre vezethető vissza. Uppsalában, a „skandináv realizmus” akkor működő iskolájában fogalmaztak meg először hasonló tételleket.²⁴ E hagyományok alapján máig stabil politikai és társadalmi konszenzus alakult ki a börtönnépesség csökkentéséről. Ebben a törekvésben a mindenkor kormányzat messzemenően támaszkodik a büntető igazságszolgáltatásban és a büntetés-végrehajtásban dolgozók, a büntetőjogászok, a kriminológusok tudására és tapasztalataira, sőt az említettek partnerként fogadja el.²⁵ *A bűnözéskontroll egyébként sem vált központi politikai tényezővé, a média még a választások idején sem támogatja a büntető populista nézeteket.*

²¹ PRATT – ERIKSSON 2013.

²² LAPPI-SEPPÄLÄ, TAPIO: *Controlling prisoner rates: Experiences from Finland*. 135th international senior seminar visiting experts' papers. 74. http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No74/No74_05VE_Seppala1.pdf.

²³ GÖNCZÖL KATALIN: *A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika*. *Kritika* 2001/12, 16-21. p.; Jogtudományi Közlöny 2002/5, 197-205. pp.

²⁴ LAPPI-SEPPÄLÄ 2017, 8. p.

²⁵ LAPPI-SEPPÄLÄ 2017, 15. p.

Fel sem merült például az Amerikából származó „három csapás” alkalmazásának médiatámogatása. *A skandináv bűnözéskontroll nem moralista, inkább pragmatikus és szigorúan a jogállami keretek között világos szociálpolitikai tartalommal rendelkezik. Markánsan kifejezi a skandináv jóléti hagyomány koncepcióját, annak az új körülményekhez alkalmazkodó, de máig érvényes elkötelezettségét a társadalmi marginalizálódással és mély társadalmi egyenlőtlenségekkel szemben. Azt hangsúlyozza, hogy a kriminálpolitika és a bűnözéskontroll a társadalmi igazságosság része, és nem csupán a veszélyes személyek kontrolálásának eszköze.*²⁶

Ennek a szemléletnek hosszabb távú védelmét biztosítja az északi országoknak az 1960-as évek elején jogi kérdésekben kialakított szoros együttműködése. A kriminálpolitikák koordinálását és harmonizálását napjainkban is az 1960-ban megalakult Skandináv Kutatótanács látja el. Az érintett országok igazságügyi minisztériumainak támogatásával ezen a fórumon értékelik és hasznosítják az alkalmazott kriminálpolitika gyakorlati tapasztalatait, az egyes országokban vagy a régióban végzett kutatási kísérleteket, eredményeket. Azóta erről a fórumról indultak útjukra vagy épültek be a rendszerekbe a liberális reformok. Ez az együttműködési forma ma is védelmet jelent a kirekesztő kriminálpolitika előre törésével szemben. Mindez a skandináv modell életképességére nézve némi optimizmusra ad okot.²⁷

Ha igaz az, hogy „a legkedvezőbb társadalmi fejlődést biztosító politika a legjobb kriminálpolitika,” akkor a skandináv kriminálpolitika jövője szempontjából jelentős társadalompolitika alakulásáról igen biztató, empirikusan igazolt bizonyítékokat találhatunk *Esping-Andersen*, a skandináv társadalomszerkezet tekintélyes kutatójának, a munkásságában.²⁸ Legutóbb magyarul is megjelent tanulmányában a társadalmi rétegződés egy dimenziójára, nevezetesen a társadalmi osztályhelyzet generációk közötti mozgásának hatására összpontosított.²⁹ Szerinte egyértelmű bizonyítékok vannak arra, hogy skandináv szociáldemokrata rendszer máig olyan típusú mobilitás-szerkezettel rendelkezik, amely nem hasonlítható egyetlen konzervatív vagy liberális modellhez sem. „Érdekes módon ez egy majdnem kizárólag ’alulról felfelé’ irányuló mozgás – állapítja meg. A munkásosztályhoz tartozó szülők utódainak felfelé irányuló mobilitási esélyeit erősítik, miközben nemigen érintik a privilegizált osztályok előnyeit. Úgy vélem, hogy a skandináv egyenlősítő eredmények elsősorban a más egalitárius célok érdekében folytatott politikák következményei, ezek közül főleg az *oktatási rendszer demokratizálását és a nők emancipálását* kell megemlíteni.”³⁰

Szerinte történelmileg az összes jóléti állam célja a szociális védelem és a jövedelem fenntartása, és nem az osztályszerkezet átalakítása volt. A skandináv rendszerekben is csak a 20. század utolsó évtizedeiben jelent meg ez az új típusú, esélyegyenlőséget segítő politika. Ebben egyaránt megtalálhatóak a gyermekszegénység csökkentésére irányuló oktatási reformok és a nők foglalkoztatását, a nemek közötti nagyobb egyenlőséget célzó

²⁶ LAPPI-SEPPÄLÄ 2017, 17. p.

²⁷ LAPPI-SEPPÄLÄ 2017, 15. p.

²⁸ ESPING-ANDERSEN, GØSTA: *Welfare regimes and social stratification*- Journal of European Social Policy 2015 25(1), 124–134. pp.

²⁹ ESPING-ANDERSEN, GØSTA: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge, 1990.

²⁹ ESPING-ANDERSEN, GØSTA: *Jóléti rezsimek és társadalmi rétegződés*. Esély 2017/1. 3–21. pp.

³⁰ ESPING-ANDERSEN 2017, 4. p. (Az én kiemelésem – G. K.)

politikai intézkedések. Ez a váltás sokkal kedvezőbb eredményekkel járt, mint más országok társadalompolitikai megoldásai.³¹

A néhai miniszterelnök, *Olof Palme* által kezdeményezett kormányzati intézkedések hatására mindhárom országban oktatási reformokat vezettek be. Az oktatási rendszer egészében eltörölték az osztálykorlátokat, megszüntették a zárt középszintű oktatást és olyan átfogó iskolarendszert hoztak létre, amelyben elhárították az oktatáshoz, így a felsőoktatáshoz való hozzáférés pénzügyi akadályait.³² Az ezredforduló előtti két évtizedben magas színvonalon működő, univerzális gyermekgondozó rendszert teremtettek és nagyon bőkezű szülés utáni gyermekgondozási szabadságot és családipótlék-rendszert vezettek be. Ennek következtében a munkavállalási lehetőségek kiegyenlítő-désével csökkentek a nemek közötti esélyegyenlőtlenségek. Empirikus kutatási eredmények szerint *az anyák foglalkoztatása a gyermekszegénység elleni erőfeszítésekben igen hatékony eszköznek bizonyult*. Már az ezredfordulón azt tapasztalták, hogy az anya foglalkoztatása következtében a gyermekszegénység kialakulásának veszélye három-négyszeres mértékben csökkent. *Ebben igen jelentős szerepe volt a jó minőségű iskoláskor előtti gondozórendszernek és a társadalmi piramis alján lévő nők munkába állásának*.³³ Ha pedig ez a gondosan megtervezett felfelé irányuló mobilitási program a társadalmi peremhelyzetben lévők körét is érintette, akkor enyhülnie kellene – a globalizációs folyamatban egyébként növekvő – társadalmi kirekesztődési folyamatoknak is. Ennek hatását a bűnözést „termelő” reprodukciós folyamatokban is érzékeltetni kellene. Az ezzel kapcsolatos oksági kapcsolatot csak igen alapos kutatással lehetne bizonyítani. A társadalmi kirekesztettség és a bűnözést termelő társadalmi folyamatok között ugyanis olyan bonyolult sztochasztikus kapcsolat van, amely csak hosszabb távon, talán egy évtized múlva igazolható.³⁴ Az azonban már most kimutatható, hogy például Svédországban 2005 és 2013 között – néhány bűncselekmény-kategória kivételével – csökkent a bűnözés és állandósult a bűncselekményekkel okozott kár mértéke. Az ezredfordulón jogerősen elítéltek száma még 130 ezer volt, 2013-2016 között azonban 110 ezerre csökkent és ezen a szinten stabilizálódni látszik.³⁵ Ezek az adatok azonban csak valószínűsítik, de alaposabb társadalomtudományi kutatás nélkül legfeljebb csak jelzik, hogy a bűnözés alakulásában bekövetkezett kedvező változás összefüggésben van-e a társadalom-struktúrában kialakult pozitív folyamatokkal.

Végül felmerül a kérdés, hogy mit is bizonyítanak az előbbieken bemutatott elemzések? Talán azt, hogy a skandináv országok társadalompolitikája és ezen belül a kriminálpolitika – a fejlett demokráciákban jelenleg érvényes negatív tendenciákhoz képest – üdítő kivételt jelentenek? Nem feltétlenül, hiszen, mint láttuk, ezek az országok sem mentesek a globalizáció negatív hatásaitól. Számukra is komoly kihívást jelent az általá-

³¹ Uo.

³² A fiatalabb korcsoportot vizsgálva a skandináv országokban a szakképzetlenség származásnak többé nincs semmilyen statisztikailag szignifikáns negatív hatása a felsőoktatásba kerülésre. ESPING-ANDERSEN 2017, 6. p.

³³ A gyermekszegénység megszüntetése vitán felül a skandináv országok egyik csúcsteljesítménye. Ha ennek eléréséhez a kognitív ösztönzés számít igazán, akkor ebben a kiegyenlítő trendben a legvalószínűbb elősegítő elemet az univerzális, magas színvonalú, *iskoláskor előtti intézmények* működésében kell keresni. ESPING-ANDERSEN: *The Incomplete Revolution*. Cambridge, 2009.

³⁴ GÖNCZÖL KATALIN: *Pesszimista jelentés a posztmodern büntetőpolitika klimatikus viszonyairól*. Mozaik Világ, 2014. 12–22. pp.

³⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Crime_in_Sweden

nosan tapasztalható demokrácia-, biztonság- és bizalmi deficit. A hagyományos konszenzusos kormányzás „immunrendszere” azonban máig képes volt megtartani – adott esetben még tovább is fejleszteni – az alkotmányos jogállami értékeket és az azok alapján kialakított büntetőpolitikát. Ezért a büntetés a társadalmi konfliktusok megoldásában megmaradhatott végső eszköznek, ezen belül a tényleges szabadságelvönás pedig a legvégső és nagyon korlátozott ideig alkalmazható megoldásnak. (A 100.000 lakosra jutó igen alacsony börtönnépesség ezekben az országokban tehát elfogadható jelzésértékű mutatónak.) Kérdés mindamellett, hogy a globális környezetből érkező erőteljes negatív hatásoknak meddig tud még ellenállni az új körülményekhez eddig alkalmazkodó jóléti államfilozófia és az ennek alapján működő társadalompolitika?